

Tatyana Braga

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

The Ambivalent Image of the Woman in the Women's Collection by Yosif Bradati (Joseph the Bearded)

Abstract: The *Women's Collection* by Yosif Bradati (Joseph the Bearded) is one of the most interesting works in the abundant oeuvre of the damaskin writer from the Rila Literary Circle. This study focuses on some of the texts included in the collection, which, apart from offering interesting lexical material, are a valuable source for understanding the relationships, culture and worldview of the Bulgarian society in the Late Middle Ages. Women had a certain role in this society, and the collection demonstrates two diametrically opposed profiles: the first one represents the woman as *a sorceress or a harlot*, who leads into temptation and unbelief, the second – as *a female saint and martyr*.

The article also includes typed fragments of these works and their translation into modern Bulgarian in order to make them accessible to a wider research audience.

Keywords: Yosif Bradati; Women's Collection; the image of the woman, an angel and a demon, Late Middle Ages.

Татяна Брага

(Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на
науките)

Амбивалентният образ на жената в Женския сборник на Йосиф Брадати

Настоящото изследване е насочено върху някои от поученията от *Женския сборник* на Йосиф Брадати¹, йеромонах от Рилската света обител, книжовник дамаскинар² от средата на 18 в. Като монах таксидиот и проповедник обикаля български земи, събирайки дарения за манастира и разпространявайки своите сборници, като ги предоставя на други монаси за преписване. Сборниците представляват преводи на гръцки автори, както и интерпретации на текстове, в които авторът преработва гръцките оригинали, адаптирайки ги към реалността на своята епоха.

Въпросите, които поставя Йосиф Брадати в произведенията си, а също използването на говоримия български език водят до висока популярност на *Женския сборник* и появата на голям брой негови преписа. За съжаление автографът на Йосиф Брадати не се е запазил, но текстът е съхранен в няколко преписа със сходен състав.³

¹ За литературното дело и ролята на Йосиф Брадати по-подробно вж. Ангелов 1963; Ангелов 1964 и др.

² За дамаскинската книжнина вж. по-подробно Мирчева 2001; Младенова 2011: 132-144; Младенова, Велчева 2013; Мичева 2016: 59-63 и др.

³ Вж. третата част на Одеския дамаскин № 38 (64) от 1756 г. (Брага 2023а: 84-85; 93-97); втората част на НБКМ 324 (Цонев 1910: 308-311); Рилски препис (Качановский 1882), в който отсъства поучението *Празници бабини или ѿ бавиѣхъ баснеѣхъ*; препис на Никифор Рилски в НБКМ 325 (вт. пол. на XVIII в.) (Цонев 1910: 311-314) и ЦИАИ 917, препис от 1757 г. (Ангелов 1963: 183-184).

Заглавията на текстовете в Женския сборник⁴:

Празници бабыни или ѿ бабыхъ баснехъ;

Слово ради самовили;

Слово ради магесницы, собраное ѿ многихъ книгъ;

Другое слово ради магесницы;

Другое слово ради магесницы, и бродницы, и самовили и баблицы;

Слово за злите жени;

Слово похвала добрымъ и благымъ женамъ;

Поучения мѣца июла кѣ

дават представа за тяхното съдържание, насочено в преобладаващата си част срещу вярвания в отвъдни сили и магьосничество, в т. нар. самовили, бродници, баснарки, баялници и др. (Брага/Braga 2022: 333–337; Брага/Braga 2023б: 42–54). Тези проповеди тематично са близки до произведенията срещу магии и суеверия, популярни в Западна Европа, но отразяват традициите в тогавашното българско общество, фокусирани са върху българката, подтиквайки я да се откаже от гаданията и езическите ритуали (Ангушева, Димитрова/Angusheva, Dimitrova 2003: 81–99; Angusheva 2006: 59–68; Angusheva 2008: 83–98; Ангушева, Димитрова/Angusheva, Dimitrova 2013).

Същевременно в текстовете на Йосиф Брадати прави впечатление сатиричното му отношение към страстта на жените да се обличат кокетно и да се гримират. Всъщност укорително-обличителният патос на книжовника се проявява в две насоки – едната е свързана с предимно олицетворявания от жената свят на магьосници, самодиви и самовили; втората насока е срещу женската суета.

От съдържанието на сборника става ясно, че нормите, които книжовникът се опитва да внуши на своите читатели и слушатели, са норми на християнския и религиозния морал. В духа на средновековната християнска мисловност Йосиф Брадати показва профила на жената – *магьосница, блудница, изкусителка* – и я бичува, защото според него именно жените са основните разпространители на суеверия. В заплашителното разрушаване на традициите Йосиф Брадати заклеява именно жената, от една страна, имайки предвид безспорно ширещите се суеверия сред българския народ и ролята на жената в тези процеси. От друга страна, проповедникът ни показва и другия профил на жената – *благочестива, смирена и кротка*. Той приканва жените да търсят модели за подражание; да бъдат смирени и добродетелни. Според автора именно жената като майка е пазителка на семейството и християнските ценности.

I. **Слово похвала добрымъ и благымъ женамъ и Слово за злите жени.** Текстовете за добрите и злите жени са тематично взаимосвързани произведения, които се срещат още в ранните писмени паметници и имат сериозно разпространение в средновековната книжнина (Каган/Kagan 1989; Симеонов/Simeonov 2022). Съдържат библейски примери за „положително” и „отрицателно” поведение и действие на жените. Словата за добрите и злите съпруги са налице в ранната византийската писмена традиция. Смята се, че са дело на св. Йоан Златоуст, но по-скоро са компилации, като значителна част от преписите са негово дело. От гръцки са преведени определени сюжетни цялости, чиято интерпретация е свързана с темата за „добрите и злите жени”. Понякога те влизат като части в сборници с мъдри изречения, в други случаи са кратки самостоятелни творби. Този вид

⁴ Преписите на някои слова от този сборник са предмет на научен интерес на български и чуждестранни учени. Вж. Ангелов 1963: 65–66; Петканова 1990; Ангушева, Димитрова 2003: 81–99; Димитрова-Маринова 2005: 386–393; Димитрова Ангушева-Тиханова, Димитрова 2013: 120–134 и др.

творби имат за образец Соломоновите мисли за добрите и злите жени и често включват библейски събития и цитати.

Поученията имат няколко десетки преписа и са поместени под една или друга форма в ранни и по-късни писмени паметници. Получават широка популярност и в дамаскината книжнина, преписи на тези слова откриваме в Люблянския, Дрянновския Тихонравовия дамаскин от XVII в.

В **Слово за злите жени** Йосиф Брадати изобличава т. нар. „зли жени”, които са самовластни, езичници и богоборци – жени, достигнали до крайната степен на „злото“ и престъпленията в живота си. Дамаскинарят въстава не против женската природа изобщо, а против лошите ѝ прояви в живота. В поучението се внушават правилата на семейните отношения, а в подбора на илюстрации за тези правила жената се изобразява по хиперболизиран начин: добрата съпруга е изобразена като извор на всички християнски добродетели, докато злата съпруга е по-ужасна от всички злини. За разлика от други текстове на подобна тематика, по-особеното у Йосиф Брадати е, че лошите жени не се сравняват със змии и под., а са магьосници.

В **Слово за добрите жени** Йосиф Брадати обръща внимание на жените, за които трябва да се говори, които трябва да се прославят като пример за подражание. Може да се предположи, че присъствието на **Слово похвала добрымъ и благым женамъ** е естественят завършек на цялостния замисъл на проповедника. След като е показал недостойните за подражание страни на женската същност, авторът се насочва към добрия пример, който трябва да следват жените.

Поученията се отличават със силен, образен и емоционален език. Те изобилстват с разнообразни повторения, синоними и комбинации от звукове. Присъстват композити с компоненти бого-, благо- миро-: **бг҃у о҃угодни, бг҃у о҃угодише, бл҃головенїе, бл҃гоговѣнныи, мироносицы**. Същевременно, представяйки образа на добрата жена, Йосиф Брадати използва повече клишета и книжовна по произход лексика; а описвайки баячките, магьосниците и под. употребява повече народна лексика, езикът е по-цветист и емоционален.

По-долу е представен текст от поучението **Слово похвала добрымъ и благым женамъ** и неговият превод на съвременен български език от *Женски сборник*, поместен в Оdesки дамаскин № 38 (64).

Слово похвала добрымъ и благым женамъ	Слово за добрите жени
<p>1. Вчѣра много жены о҃укорихомъ които не творатъ добро, а днесъ хоцѣу да похвалимъ които творатъ добро понеже тако е прилично зло то да о҃укоримъ, да се неоумножатъ злоба, а добра дѣла всегда да се похвалаштъ.</p> <p>2.</p> <p>2. неоукараетъ бж҃твеное писанїе на рѣдѣ вси жени, но о҃укараетъ които зло творатъ. ѿ жена бысть клатва всемѹ миру и осужденїе. ѿ жена бысть бл҃головенїе всемѹ миру о҃услиша въ печалехъ родїиша чада о҃услыша дева Марїа радѹнсе шерадована г҃дѣ. с тобою и жени быша мироносицы и стрѣжахѹ</p>	<p>1. Вчера укорихме жени, които не правят добро, а днес искам да възхвалим тези, които правят добро, защото така е редно – злото да се укорява, за да не се множи злостата, а добрите дела винаги да се възхваляват.</p> <p>2. Божието писание не укорява всички жени, а тези, които зло правят. Жената може да донесе проклетие на целия свят и осъждане. Жената може да донесе и благословение на целия свят. Чухме как в мъки роди дете дева Мария, радвай се, обрadowана, Господ е с теб. И жени мироносици пазеха гроба Христов, удостоиха</p>

гробъ хрѣствъ сподобишася и агѣла видѣти и
быша проповѣдници хрстово воскресеніе

3. и много жени просиаша въ постничество
прѣно и правено бѣгѣ оугодише а други жени
мужественно подвизашесе и кровь свою
пролигаша ради хрстово имя и всички
вѣнчани быша и много жени благоговѣни
быша и ницелюбивія быша.

4. такоже и самъ апѣтолъ петаръ похвалеть
Серна и рече востани зурѣкѣ тебе ради плачѣтъ
ниции и оубогии сирѣ и вдовицы не
воставляють тебе ради да те гледатъ мѣртва.
но востани еше да твориши мѣстѣнню

5. такоже и прѣвомѣченица текла ѿ петъ на
десетъ леть послѣдова аплѣ павлѣ и до
старости апѣтолски проповѣдаше имя
хрстово, апѣтолъ павель пишеть въ корин-
ѣномъ зѣ глава какъ послѣдова емѣ архила
жена его и онѣи апѣтолски проповѣдовахѣ

6. и другѣи благоговѣнныи жены и богаты
оугодица бѣгѣ акоже и маланіа римлянина
ѿстави родителе бѣ хилѣи жлѣтицы, и все
раздаде ницим и оубогимъ, сиротамъ, и
вдовицам послѣди затвори сѣбе въ тѣснѣ
келию и во час гадаше хлѣбъ и вода пиаше.

7. и другѣи жены оудержания црство такоже
ерина съ сѣна своего в костадинъ град собра
собор тѣзе стѣи оцы и проклеша иконоборцы, а
които се поклоняютсе на стѣиа wobрази тиа
дасе нарицають православнѣи хрстѣиани.

се да видят и ангела. И бяха проповедници
на Христовото възкресение.

3. И много жени просияха в постничество
преподобно, праведно и богоугодно, а
други жени смело се подвизаха и проляха
кръвта си в името Христово. И всички
бяха увенчани и много жени бяха
благодетели и изпитваха любов към бед-
ните.

4. Затова и сам апостол Петър прославя
Серна⁵ и казва: Стани, за тебе плачат
нищите, убогите сираци и вдовиците! Не
искат да те гледат мъртва, но стани, за да
даваш милостиня.

5. Също и първомъченица Текла от пет до
десет години последва апостол Павел и до
старост проповядваше по апостолски
името Христово. Апостол Павел пише в
глава 16 към коринтяните как го е послед-
вала жената на Архил и апостолски са
проповядвали.

6. И други благодетели и богати жени
угодиха на Бога – като Мелания римлянка,
която остави родителите си, а дванадесет
хиляди жълтици раздаде на сиромаси и
бедни, сираци и вдовици. После се
затвори в тясна килия и оттогава ядеше
[само] хляб и вода пиеше.

7. И други жени опазиха царството [Бо-
жие]. Така Ирина със сина си в Констан-
тинопол свика събор от триста шестдесет
и седем свети отци, които проклеха
иконоборците, а тези, които се покланят
на светите образи се наричат православни
христѣиани.

⁵ Последователка на Исус Христос от Яфа, известна с добродетелите си. По чудесен начин възкресена от ап. Петър. Името ѝ е Тавита, което означава „сърна“. За източните народи грациозността и очите на сърната са символ на женска красота (Деянѣния 9. 37–38). Написанието „Серна“ се дължи на църковнославянско произношение.

8. По смерти цѣра аркадіа остави дѣ дѣщерки полхеріа и халиіа, аркадіа, маріа и единого сѣна и летѣ. но сестра теодосіева полхеріа неуженіса, но оудержа цѣрство баше 21 летѣ, егда держаше цѣрство такъ же и царица теодора, оудержа цѣрствъ и собра соборъ съ патриарха методіа и проклеша конто се непокланать чѣстнымъ иконамъ и такъ оутвердиша православіе.

9. Видите ли колико блѣгоговѣнныи жены бѣгѣ оугодиша, въ новѣи законѣ и въ старомъ законѣ жены много оугодиша бѣгѣ, такоже аврамова жена сарра и ребека и анна мати бѣгородичена и анна мати прѣрока самуила, такоже рече хрѣстость ѿ лѣки стѣе евъгеліе глава дѣ: по истинѣ глѣю вамъ много блѣднѣицы, быша во днѣ илїини. Егда же заклучисе нѣбо три лѣта и мѣцѣ 3 бысть гладѣ, великѣ по всеи земли и ни коединому посланѣ бысть илїа, токмо за сарептѣ сидоновою но женѣ вдовицы.

10. Слышите каковы добрыи жены имало е въ старо время, тако же рекохъме и во старо время, и въ наша лѣта многи жены имать добри и бѣгѣ оугодни. такоже сребро и злато сокровенно естъ, тако и добры рабы хрѣстовы много имать покровенныи токмо ихъ бѣгѣ знаетѣ, а злоба никаво же можетѣ да се криетѣ того ради добро естъ да радимѣ бѣгѣ да оугодимъ и тако можетѣ сподобитисѣ вѣчныхъ благъ полѣчиты, бѣгѣ нашѣму слава и нинѣ и присно и во вѣки вѣковѣ аминѣ.

8. След смъртта си цар Аркадий остави четири дъщери: Пулхерия, Халкия, Аркадия, Мария и един син на осем години. Сестрата на Теодосий, Пулхерия, даде обет за безбрачие, но утвърди царството. Също и царица Теодора утвърди царството. Тя свика събор заедно с патриарх Методий и прокле всички, които не се покланяха на праведните икони и така утвърдиха православието.

9. Виждате ли колко благочестиви и богоугодни жени е имало в Новия завет. В Стария завет също много жени угодиха на Бога. Както Аврамовата жена Сара и Ребека и Анна, майката на Богородица, и Анна, майката на пророк Самуил. И рече Христос в светото Евангелие от Лука, глава четвърта: Истина Ви казвам, много блудници имаше в дните на [пророк] Илия, когато небето се заключи за три години и шест месеца и настъпи глад голям по цялата земя. И при никого не бе изпратен пророк Илия, само при вдовицата от Сарепта Сидонска.

10. Чувате ли какви добри жени е имало в старо време? Както казахме имало е в старо време, има и в наше време много добри и богоугодни жени. Както среброто и златото са недостъпни, така и добрите раби Христови са закрилени и само Бог ги знае, а злобата не може да се скрие. Затова да творим добро и богоугодно да живеем. Само така можем да получим вечни блага. Богу нашему слава сега и винаги и во веки веков! Амин!

II. За целенасочеността на *Женския сборник* говори последната проповед **М(с)ци** **їѹлія**. .кs. день поученіе ради украсеніе женамъ и молимъ яко да живѣють. От самото заглавие става ясно за коя дата е предназначено поучението. Авторът неслучайно обвързва текста си с тази дата, на 26 юли според православния календар се почита паметта на християнската света великомъченица Параскева (грѣц. Παρασκευή)

(Мирчева/Mircheva 2011: 7–15; Mineva 2024). Обикновено произведенията от дидактичните сборници от втората половина на XVIII в. нямат календарна обвързаност, това е характерно и за Женския сборник на Йосиф Брадати. Изключение прави само това поучение (Димитрова-Маринова/Dimitrova-Marinova 2005: 391-392).

В него Йосиф Брадати определя скромността и кротостта като висша женска добродетел; проповедникът съветва жените да бъдат смирени и добродетелни, да се държат скромно. От майките се изисква да възпитават в дъщерите си ценни качества като мълчание, послушание и скромност. Особено място се отделя на покорството пред съпрузите и водене на умерен начин на живот.

Освен това текстът изпълнява своята социолингвистична функция – да поучи по достъпен начин реципиентите и да ги предпази от омърсяване. В сборника на Йосиф Брадати женската нечистота се съотнася с ежедневно поведение, не става дума за големи грехове, които водят до неправедност и отдалечаване от Бога, а за лоши навици като разкрасяване, носене на специални дрехи и накити, които нарушават богосътворения изначален външен облик на жените и ги приобщават към нечистите хора (Мичева-Пейчева, Брага/Micheva-Peycheva, Braga 2024). В духа на християнската парадигма са и разясненията на Йосиф Брадати за същността на телесната и душевната чистота, но отново с приближаване до възприемателите, с акцентирание върху най-честите женски недостатъци, които следва да се избягват (Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2013).

Под прицела на моралиста изобличител Йосиф Брадати попадат недопустимите по негово мнение прояви на кокетство:

търать червило и белило и пременуѡват се ва красни дрехи, и злато и сребро носатъ на себе.

Следващият кратък цитат рисува навиците и лекомисленото поведение на неразумните жени, а не на последно място и склонността им към конфликти, придружена често от злопамятност:

...и коя жена не иматъ да се премени, а тая се присмиваетъ кои са безладни... егда се двѣ скарать, до смърти не прощавают се.

По-нататък Йосиф Брадати продължава да описва и осъжда жени, които ходят на църква, само за да флиртуват и бърбят. Тонът му става още по-остър, а думите му още по-строги:

...сътвориѡа цръковъ ако механа: призмехови и смехови в цръкви биваютъ, како и по пазарѹ, прозевают се въ цръковъ...женитѣ се събираютъ в цръква да си говорят, да се похвалят с пременитѣ, и да клеветатъ и осъждат една друга.

Лекомисленото поведение и непристойното за Божия храм поведение го води до крайно възмущение и писателят възкликва:

ω безумны жены! ω несмыслены роде! почто не мислите? на пазаръ ли сте дошли или на свадьба, да се смейте и да се кикотите?

По-долу е представен текст от М(с)ца іюліа. ·кс· день поученіе ради украшеніе женамъ и момимъ како да живеють и негов превод на съвременен български език от Женския сборник, поместен в ЦИАИ 917.

М(с)ца іюліа. ·кс· день поученіе ради украшеніе женамъ и момимъ како да живеють	Поучение за гизденето на жените и момите, предназначено за четене на 26 юли
1. Подобаѡтъ жены и момн да гледатъ на стѣю Бцѣ како жнве на тоѡ светѣ смерено и	1. Подобава на жените и момите да гледат от Св. Богородица как живя на този свят

кротко и благоговенно. Прилично жени и момни да си крият лице свое да ги не гледат мъжѣ да се срамяватъ и да не дѣмать много и да се не смеятъ и да си затнкають и уши да не слышатъ смешны дѣмты.

2. Слѣшанте кон имате щерки така треба да ги щчите не тѣкъ да имать телѣна чнстота но и дѣшевна чнстота да имать. Не токмо конто имать телесна чнстота тѣ нарчат се чнсты но и конто имать дѣшевна тѣ имать и дѣша и тело чнсто. ꙗкоже дека бнваетъ телесна чнстота сѧ мера гастѣе и пнтѣе.

3. Втора чнстота дѣшевна въздржанѣе гзнка да не осѣждаваме да не клеветиме и не празнословнте и не дрѣжате каразь на срѣце. Не даванте сло за сло ни клевета за клевета⁶. Кога имате такова добра дѣла тога бѣдете за початъ и за похвала тога сте оукрашени и дѣшевно и телесно.

4. Слѣшанте жени и момни какво рече стѣ аплѣ Павелъ къ Тимофею первое посланѣе. Тако рече Хоцѣ оубо на васакое место мъжѣе воздекающе преподобныа рѣце без гнева и размншенѣе. Така и жени въ щрашенѣе лепотамъ срамъ и целомѣдрѣемъ да щрашаютсе. Не щрашени сѧ сребро и злато ни рнзы многоценны но иакоже подобаетъ женамъ шбещающнмсе делн бланнн и благочестно оугоднты Бгѣ⁷. Това треба на жена да седн дома да не нде да се савнра сѧ жени да хоратн много. Жена да не дѣма мъжѣе своемѣ лоши дѣмн. Ядамъ преже созданы бысть потомъ Ева. Жена преже преластнсе и въ престѣпленѣе впаде⁸.

смирено, кротко и благочестиво. Редно е жените и момите да крият лицето си, за да не ги гледат мъжете, да са срамежливи и да не говорят много, да не се смеят и да запушват ушите си, за да не слушат закачливи думи.

2. Слушайте, които имате дъщери: така трябва да ги учите не само да имат телесна чистота, но и душевна чистота да имат. Не само онези, които имат телесна чистота, се наричат чисти, но и онези, които имат душевна, у тях и душата, и тялото са чисти. Откъде идва телесната чистота – от мярката в хранене и пиене.

3. Друга чистота душевна е въздържането словесно: да не осъждаме, да не клеветим. Недейте празнослови и не таете злоба в сърцето си. Не отвръщайте на злоба със злоба, нито на клевета с клевета. Ако вършите добри дела, тогава ще бъдете за почит и похвала, тогава ще сте накичени душевно и телесно.

4. Слушайте, жени и моми, какво каза в Първо послание свети апостол Павел до Тимотей: желая мъжете да се молят на всяко място, като въздигат ръце без гняв и съмнение; също така и жените, облечени прилично, със срамежливост и целомъдрие да се гиздят. Не със сребро и злато да се накичват или с ризи скъпи, а с дела, както подобава за жени, които са се посветили на угодни Богу добри дела и благочестие. Това трябва на жената – да си седи у дома, да не отива да се събира с жени и много да приказва. Жената да не казва лоша дума на мъжа си. Защото по-напред Адам е създаден, а после Ева. Жената първа се прельсти и падна в престъпление.

⁶ Свободна перифраза по Рим. 12: 17.

⁷ Свободна перифраза по 1 Тим. 2: 8–10.

⁸ Свободна перифраза по 1 Тим. 2: 13–14.

5. Виднѣ ли како украшаетъ аѣль жены и момн да се не праватъ сѣ сребро и злато и сѣ премены но да сте четне и почетены и сѣ добры работи оукрашены.

6. Что ке да се рече кога тѣрете гривны на рѣце свон кога простираш рѣце свон на мнлостннѣ даваш комѣ хлѣбецъ комѣ аспрыца и дрѣгн добры делн творншь тогаѣ носншь златны гривны кога слѣшашъ заповѣдн Бжїѣн и творншь тогаѣ носншь златны шѣцы кога не клеветншь и не осѣждаешъ и не кълнешн се и не закннаешн се тогаѣ носншь златнн гердан. Кога се въздържавашъ и постншь тогаѣ носншь златны поясъ. Кога оустроашн домъ твон бл҃гочестно и по закона Бжїю ходншн тогаѣ носншн много цены премены. Кога ѣчннншь въсе заповѣдн Бжїѣн и тогаѣ да речешн това бѣхъ длѣжна и сатворѣ го. Никое добро не сам сатворла сама. Кога тако дѣмашъ тогаѣ покрнвашъ глава своѣ сѣ златна забрада тогаѣ те покриваетъ бл҃годѣ Бжїѣа. Тогаѣ и твон мѣжъ славень внваетъ междѣ народа сѣ тебе⁹.

7. Слѣшанте вїе манке и конто нмате момн како е прнлчно да ги ѣчнте да се украшаютъ сѣ Бжїтвеное украшенїе да нматъ на себе бл҃гоговенство да нматъ вѣра и надежда на всеснлногѣ Бгѣа. Кога такова украшенїе нматъ тога хошатъ Бгѣѣ ѣгодны бѣтн.

8. И да се смиранте и да се срамѣвате да не говорнте смешнн речн и да не кълнете нн да прокннанте и да не ходнте по своѣ вола по бродннцы и да не залагате нн да отварате кнннн нан на попа нан на хоца нн еѣлїе да отварате. Я колн кон попъ отвара еѣлїе тры годнны да се не конка и тоѣ попъ да мѣ се

5. Виждате ли как украсява апостол Павел жените и момите – да не се гиздят със сребро и злато, и с премени, а да са честни и почтени и с добри дела накичени.

6. Какво да се каже, когато слагате гривни на ръцете си, когато простираш ръцете си с милостиня, когато даваш някому хляб, някому аспра и други добри дела правиш. Тогава слагаш златни гривни, когато слушаш и твориш по заповедите Божии; тогава носиш обеци златни, когато не клеветиш и не осъждаш, не кълнеш и не проклинаш, тогава носиш златен гердан. Когато се въздържаш и постиш, тогава се опасваш с пояс златен. Когато си подредил дома си благочестиво и по закон Божий, тогава носиш скъпи премени. Когато спазваш всички заповеди Божии, тогава можеш да кажеш: това бях длъжна и направих го. Нито едно добро не съм сътворила сама. Когато така мислиш, тогава покриваш главата си със златна забрадка и те обвинява благодатта Божия. Тогава и мъжът ти е уважаван от народа му.

7. Слушайте вие, майки, които имате моми, на какво е нужно да ги учите: да се гиздят с Божествена красота, да имат благоговение, да имат вяра и надежда във Всесилния Бог. Ако такива украшения имат, тогава ще бъдат богоугодни.

8. И да сте смирени и срамежливи, да не говорите закачливи думи, да не кълнете и да не проклинате, да не ходите по своя воля на бродници и на залагания, да не отваряте книги нито при попа, нито при ходжа, нито евангелие. А ако някой поп отвари евангелие, три години да не се причестява, и този поп да не го наричат

⁹ Свободна перифраза по Притч. 31: 23.

не речетъ попъ но врагъ н противникъ Бжїи.
Тако рече Іѡанъ Златоустъ.

9. Иѡкоже рекѡме да не гледате да се считете ѿ жени н ѿ моми конто любатъ на тоа светъ да ходатъ премены сѧ сребро н злато а на она светъ хошатъ да са дрыпави н грозни н гнѣсны н конто са носне сребро н злато тамо хошатъ да станатъ люти змии да ги ядѡтъ по рѣце н по шїа н да нмъ злазатъ ѡ пазѡха така хошатъ да ги мѣчатъ дїаволето защо не погледаха да се научатъ ѿ конто бѣха смиренни н кротки н не любѣха да се пременѣва.

10. Нелн беше Сарра Явраимова жена нелн беше н она богата н слѡгн н не рече писанїе како да е носла сребро н злато н красны премены. Како би сама могла да кладе огнь н да носи вода н дърва н да вари вариво н да меситъ хлѣбъ н да печеть н да посрещатъ гости н да нмъ мїетъ позете н да нмъ тѣра трапеза н да нмъ прѣстонтъ на трапеза н да мїетъ садове. Яко би носла Сарра сребро н злато н красны премены како би могла тїа тешки работи работна.

11. На наша лета сега тако тешки работи работатъ ли жени или робини. Ѣ тѣка може да познаеме како Сарра н Ревека не са носне красны премены н сребро н злато.

12. Конто жени любатъ да се спасатъ да не тѣратъ на себе сребро н злато. Конто са жени китатъ н тѣратъ на себе червило н белило дрѡгы грѣхъ не требе би тоа н доста да наследнтъ мѣка вѣчна. Прежне времена н годни жени конто бѣха чорбацннки н имаха парн н даваха ги на сироты н на сиромаси да си пременатъ дѡшата сѧ многотна.

поп, а враг и противник Божий. Така рече Иоан Златоуст.

9. Както казахме: гледайте да не се учите от жени и моми, които на този свят обичат да ходят нагиздени със сребро и злато, а на онзи свят ще се дрипави, и грозни, и отвратителни. Тези, които тук са носили сребро и злато, там ще ги хапят по ръце и по шия змии свирепи и ще им влизат в пазвата. Така ще ги мъчат дяволите, защото не се научиха от жени смирени и кротки, които не обичаха да се гиздят.

10. Не беше ли Сара, жената на Авраам, богата, обаче не пише в писанието, че е носила сребро, злато и красиви премени. Как би могла сама да пали огън, да носи вода и дърва, да вари вариво, да меси и да пече хляб, да посреща гости и да им мие краката, да им слага трапеза и да мие съдове, ако би носила Сара сребро и злато и дрехи красиви, как би могла тези тежки работи да върши?

11. В днешно време такива тежки работи ги вършат жени или робини. Така може да разберем защо Сара и Ревека не са носили красиви премени, сребро и злато.

12. Жени, които искат да се спасят, да не се гиздят със сребро и злато. За тези жени, които се гиздят и слагат червило и белило, други грехове не им трябва, за да наследят мъка вечна. Преди жените, които бяха господарки и имаха пари, ги даваха на сираци и на сиромаси, та да си пременят душата с милостиня.

13. Слѣшанте жены и сестры что рече Гдѣ въ стѣе іерліе ѿ Лѣкн глава ·бї· Продажѣ нменіе твое рече и даждь милостинѣ нищныи и збогымѣ и бѣдеш нметн на небсн сокровище некраднмоє¹⁰.

14. И дрѣго да речеме конто любаты своа телеса и да се кнтатѣ нека ндаты на гробница да видатѣ костн мрътвїн даин можатѣ да познаатѣ кон са бнле пременены и зкрашены кон бѣха болярскы костн кон сиромашкы кон бѣха зкрашены и пременены. Нелн са станале смръднвы костн кон бѣха крѣпкн и силны погледан на нн и да се познаешѣ какво господство и какова красота нмаме.

15. Всяка плоть и слава члвческа тако цветѣтѣ несахнѣ и ѿпадаетѣ¹¹. Дѣша естѣ братѣ сестра естѣ тело. Да не живеетѣ тело безѣ дѣша нн дѣша безѣ тело. Дѣша и тѣло бѣдѣтъ делнты равно нли добро, нли зло. Чловческы грѣхѣ подобенѣ естѣ како неправа рнза. Егда ѿ не перешѣ четѣ оусмерднѣ се. Така и грѣхѣ кога се не каемѣ по черны бываѣ. Тогѣ радн да любуемѣ често да се каемѣ и да прїимемѣ ѿ Бгѣ млнѣтъ и грѣховѣ прощенїе. Бгѣ нашемѣ слава въ вѣкы вѣкѣвѣтъ. Аминѣ.

13. Послушайте, жени и сестри, какво е казал Господ в дванадесета глава от светото Евангелие от Лука: Продай имота си и дай милостиня на бедните и сиромасите и ще имаш на небесата съкровище, което не ще могат да откраднат.

14. И друго да кажем: които обичат да гиздят телата си, нека отидат на гробището да видят костите на мъртвите дали ще могат да познаят кои са били пременени и нагиздени, чии кости са болярски, чии са сиромашки, чии бяха пременени и нагиздени. Не са ли станали зловонни костите, които бяха здрави и силни. Виж ги, за да познаеш какво могъщество и каква красота имаме.

15. Всяка плът и слава човешка като цвят, съхне и отпада. Душата е брат, сестрата е тялото. Не може да живее тялото без душата, нито душата без тялото. Душата и тялото делят по равно и доброто, и злото. Човешкият грях прилича на неправа риза. Ако не я переш често, започва да смърди. Така и грехът, ако не се покаем, по-черен става. Затова трябва да се каем често и да приемем от Бога милост и опрощение на греховете. Богу нашему слава во веки веков! Амин!

Заклучение

През погледа на Йосиф Брадати текстовият материал от *Женски сборник* ни дава възможност да добием представа за два диаметрално противоположни профила на женското присъствие през Средновековието – на *ангел* и *демон*. В същото време наблюдаваме един патриархален модел на епохата, който със сигурност има двоен морален стандарт „мъж – жена“. В духа на патриархалния християнски морал Йосиф Брадати определя скромността и кротостта като най-висша добродетел на жената.

Базирайки се на текстовия материал от двата преписа от Женския сборник на Йосиф Брадати, в които се разкриват езически отживелици от живота на българския народ, описват се живо традициите, преобладаващи в българското общество, разказва се за

¹⁰ Лук. 12: 33.

¹¹ 1 Петр. 1: 24.

добрите и лошите жени, можем да направим своите изводи относно особената роля на жената за съхраняване на вярата, семейните традиции и християнските ценности.

В заключение ще обобщим, че през Средновековието, когато все още е силна връзката между народния езически мироглед и християнската култура, по време на прехода от Средновековие към Възраждане, Сборникът е източник на богата информация за ролята на жената през онази епоха. Според предхристиянските вярвания и праведните християнски истини именно жената играе важна роля при формирането на представите за света, в който езическите отживелици и християнските ценности се противопоставят, но и се преплитат.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1963: *Ангелов, Б.* Още веднъж за дамаскинаря Йосиф Брадати. – Език и литература, кн. 2, 23-85 (Angelov 1963: *Angelov, B.* Oshte vednazh za damaskinarya Yosif Bradati. – *Ezik i literatura*, kn. 2, 23-85).
- Ангелов 1964: *Ангелов, Б.* Съвременници на Паисий, Кн. 2. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“ (Angelov 1964: *Angelov, B.* Savremennitsi na Paisiy, Kn. 2. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“).
- Ангушева, Димитрова 2003: *Ангушева, А., М. Димитрова.* Другите авторитети. Слова против магьосници и баячки в дамаскинарската традиция. – Годишник на СУ „Св. Климент Охридски”, Център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев”, том: 92 (11)/ за 2002 г., 81-99 (Angusheva, Dimitrova 2003: *Angusheva, A., M. Dimitrova.* Drugite avtoriteti. Slova protiv magyosnitsi i bayachki v damaskinarskata traditsia. – *Godishnik na SU “Sv. Kliment Ohridski”*, Tsentar za slavyano-vizantiyski prouchvaniya “Ivan Duychev”, tom: 92 (11)/ za 2002 g., 81-99).
- Ангушева-Тиханова, Димитрова 2013: *Ангушева-Тиханова, А., М. Димитрова.* Самоков и борбата на Църквата срещу баенето и гадаенето. – Етнология на общуването. Годишник на Асоциация „Онгъл“. Т. 12, год. VIII, 120-134 (Angusheva-Tihanova, Dimitrova 2013: *Angusheva-Tihanova, A., M. Dimitrova.* Samokov i borbata na Tsarkvata sreshtu baeneto i gadaeneto. – *Etnologia na obshtuvaneto. Godishnik na Asotsiatsia „Ongal”*. Т. 12, god. VIII, 120-134).
- Брага 2022: *Брага, Т.* Профилъ женского присутствия в эпоху Средневековья по материалам Женского сборника Иосифа Брадати. – В: Доклади от Международна юбилейната конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин. София, 2022, 331-337 (Braga 2022: *Braga, T.* Profil' zhenskogo prisutsviya v epokhu Srednevekov'ya po materialam Zhenskogo sbornika Iosifa Bradati. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodna yubileynata konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin.* Sofia, 2022, 331-337).
- Брага 2023а: *Брага, Т.* Одеските дамаскини от сбирката на В. И. Григорович. Българско културноисторическо наследство. Палеография. Кодикология. Датировка. Монография. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“ (Braga 2023: *Braga, T.* Odeskite damaskini ot sbirkata na V. I. Grigorovich. Balgarsko kulturnoistoricheskoto nasledstvo. Paleografia. Kodikologia. Datirovka. Monografia. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“).
- Брага 2023б: *Брага, Т.* Лексеми, назоваващи и съпътстващи магическите практики в женския сборник на Йосиф Брадати. – Български език, 70 (2023), № 4, 42-54 (Braga 2023: *Braga, T.* Leksemi, nazovavashti i sapatstvashti magicheskite praktiki v zhenskiya sbornik na Yosif Bradati. *Balgarski ezik*, 70 (2023), № 4, 42-54).

- Даскалова 2002: Даскалова, К. Женската идентичност: норми, представи, образи в българската култура от XIX - началото на XX век. – В: Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха XIX-XX в. Съст. Н. Аретов, София, 2002, 157-228 (Daskalova 2002: *Daskalova, K. Zhenskata identichnost: normi, predstavi, obrazi v balgarskata kultura ot XIX - nachaloto na XX vek.* – In: *Balkanski identichnosti v balgarskata kultura ot modernata epoha XIX-XX.* Sast. N. Aretov, Sofia, 2002, 157-228).
- Димитрова-Маринова 2005: Димитрова-Маринова, М. Поучението към жените и момите в ръкописната традиция от втората половина на XVIII в. – Старобългарска литература, 33–34, 380-393 (Dimitrova-Marinova 2005: *Dimitrova-Marinova, M. Pouchenieto kam zhenite i momite v rakopisnata traditsia ot vtorata polovina na XVIII v.* – *Starobalgarska literatura*, 33–34, 380-393).
- Каган 1989: Каган, М. Д. Слова о добрых и злых женах. Словарь книжников и книжности Древней Руси. Ленинград: Наука (Kagan 1989: *Kagan, M. D. Slova o dobrykh i zlykh zhenakh. Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevney Rusi.* Leningrad: Nauka).
- Качановский 1882: Качановский, В. Памятики болгарского народного творчества. Вып. 1, 22-27 (Kachanovskiy 1882: *Kachanovskiy, V. Pamyatiki bolgarskogo narodnogo tvorchestva.* Vyp. 1, 22-27).
- Мирчева 2001: Мирчева, Е. Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII в. Велико Търново: Фабер (Mircheva 2001: *Mircheva, E. Nedamaskinovi slova v novobalgarskite damaskini ot XVII v.* Veliko Tarnovo: Faber).
- Мирчева 2011: Мирчева, Е. Житието на Света Петка Търновска в „Неделник” на Софроний Врачански – извори, езикови образци и книжовна практика. – Български език, LVIII, № 4, 7-15 (Mircheva 2011: *Mircheva, E. Zhitiето na Sveta Petka Tarnovska v „Nedelnik“ na Sofroniy Vrachanski – izvori, ezikovi obratzsi i knizhovna praktika.* – *Balgarski ezik*, LVIII, №4, 7-15).
- Мичева 2016: Мичева, В. Диалектно и книжовно в езика на новобългарските дамаскини. – В: Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието. Юбилеен сборник. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 59-63 (Micheva 2016: *Micheva, V. Dialektno i knizhovno v ezika na novobalgarskite damaskini.* – In: *Profesor Ivan Kochev – zhivot, otdaden na ezikoznaniето. Yubileen sbornik.* Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 59-63).
- Младенова 2011: Младенова, О. Нов поглед към взаимоотношенията на новобългарските дамаскини от XVII в. – В: Мусакова, Е., Е. Узунова (ред.). Етрополската книжовна школа и българският XVII век. София: НБКМ, 2011, с. 132-144 (Mladenova 2011: *Mladenova, O. Nov pogled kam vzaimootnosheniyata na novobalgarskite damaskini ot XVII v.* – In: *Musakova, E., E. Uzunova (red.). Etropolskata knizhovna shkola i balgarskiyat XVII vek.* Sofia: NBKM, 2011, 132-144).
- Младенова, Велчева 2013: Младенова, О., В. Велчева. Ловешки дамаскин. Новобългарски паметник от XVII век. София: НБКМ (Mladenova, Velcheva 2013: *Mladenova, O., V. Velcheva. Loveshki damaskin. Novobalgarski pametnik ot XVII vek.* Sofia: NBKM).
- Мичева-Пейчева 2013: Мичева-Пейчева, К. Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език. София: В Траянов, 2013 (Micheva-Peycheva 2013: *Micheva-Peycheva, K. Sblasakat na chistotata i nechistotata v balgarskata kultura i ezik.* Sofia: V. Trayanov).
- Мичева-Пейчева, Брага 2024: Мичева-Пейчева, К., Т. Брага. Нечисти хора в средновековните български ръкописи (Micheva-Peycheva, Braga 2024: *Micheva-Peycheva, K., T. Braga. Nechisti hora v srednovekovnite balgarski rakopisi*) (под печат).

- Мочульский 1903: *Мочульский, В. Н.* Слова и поучения, направленные против языческих верований и обрядов. К бытовой истории болгар. Одесса: Типография Императорского университета (*Mochul'skii 1903: Mochul'skii, V. N. Slova i poucheniya, napravlennyye protiv yazycheskikh verovaniy i obryadov. – K bytovoy istorii bolgar. Odessa: Tipografiya Imperatorskogo universiteta*).
- Петканова 1990: *Петканова, Д.* Народно четиво през XVI-XVIII век. София: Български писател (*Petkanova 1990: Petkanova, D. Narodnoto chetivo prez XVI–XVIII v. Sofia: Balgarski pisatel*).
- Стефанов 2022: *Стефанов, С.* Хърватското житие на св. Екатерина, александрийската девица и мъченица, по ръкопис I с 6 от Архива на ХАЗУ. София: Издателство на Факултета по славянски филологии (*Stefanov 2022: Stefanov, S. Harvatskoto zhitie na sv. Ekaterina, aleksandriyskata devitsa i machenitsa, po rakopis I с 6 ot Arhiva na HAZU. Sofia: Izdatelstvo na Fakulteta po slavyanski filologii*).
- Цонев 1910: *Цонев, Б.* Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София, Т. 1. София: Държавна печатница (*Tsonev 1910: Tsonev, B. Opis na rakopisite i staropechatnite knigi na Narodnata biblioteka v Sofia, T. 1. Sofia: Darzhavna pechatnitsa*).
- Angusheva 2006: *Angusheva, A.* Divination, Demons and Magic: A Hellenistic Theme from a Byzantine and Medieval Slavic Perspective. – In: *Magic and the Classical Tradition*, ed. by Charles Burnett & W.F. Ryan. London–Turin, 59-68.
- Angusheva 2008: *Angusheva, A.* Late Medieval Witch Mythologies in the Balkans. – In: *Demons, Spirits, Witches. Vol. 3. Witchcraft Mythologies and Persecution*, ed. G. Klaniczay and E. Pócs. Budapest, 83-98.
- Mineva 2024: *Mineva, E.* The Byzantine Hagiographic and Hymnographic Texts on St. Parasceve of Epibatae, Pt. 2. Sofia: St. Kliment Ohridski Univ. Press.